

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20048616>

Globalashuv sharoitida “O‘zini o‘zi yo‘qotish” xavfi: maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy an‘analar orqali madaniy identifikatsiyani mustahkamlashning pedagogik mexanizmlari

To‘ychiyeva Shoxidaxon Qaxramon qizi –

Farg‘ona davlat universiteti

Ta‘lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta‘lim) mutaxassisligi,

2-bosqich magistranti

E-mail: shohidatuychiyeva95@gmail.com

Tel: +998 93 640-78-89

***Annotatsiya.** Ushbu maqola globalashuv jarayonlarining maktabgacha yoshdagi bolalar madaniy identifikatsiyasiga ta‘sirini tahlil qilish va milliy an‘analar orqali ushbu identifikatsiyani mustahkamlashning pedagogik mexanizmlarini asoslashga qaratilgan. Tadqiqotning maqsadi - maktabgacha ta‘lim muassasalarida milliy urf-odat va an‘analar asosida bolalarda madaniy o‘zlikni anglashni shakllantirishning nazariy-pedagogik modelini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanilgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda madaniy identifikatsiya shakllanishining eng muhim davri bo‘lib, aynan shu bosqichda milliy an‘analar pedagogik vosita sifatida qo‘llansa, globalashuvning salbiy ta‘siriga nisbatan barqarorlik kuchayadi. Xulosa sifatida, milliy an‘analar asosida madaniy identifikatsiyani mustahkamlashning uch bosqichli pedagogik modeli taklif etilgan.*

***Kalit so‘zlar:** madaniy identifikatsiya, maktabgacha ta‘lim, milliy an‘analar, globalashuv, urf-odatlar, milliy o‘zlik, pedagogik mexanizm, bolalar tarbiyasi, qadriyatlar, milliy meros.*

Угроза «Потери себя» в условиях глобализации: педагогические механизмы укрепления культурной идентификации детей дошкольного возраста посредством национальных традиций

***Аннотация.** Данная статья направлена на анализ влияния процессов глобализации на культурную идентификацию детей дошкольного возраста и обоснование педагогических механизмов её укрепления посредством национальных традиций. Цель исследования - разработка теоретико-педагогической модели формирования культурного самосознания у детей в дошкольных образовательных учреждениях на основе национальных обычаев и традиций. В исследовании использованы методы сравнительного анализа, системного подхода и педагогического моделирования. Результаты показывают, что дошкольный возраст является важнейшим периодом формирования культурной идентификации, и именно на этом этапе применение национальных традиций в качестве педагогического инструмента повышает устойчивость к негативным воздействиям глобализации. В качестве вывода предложена трёхэтапная педагогическая модель укрепления культурной идентификации на основе национальных традиций.*

***Ключевые слова:** культурная идентификация, дошкольное образование, национальные традиции, глобализация, обычаи, национальное самосознание, педагогический механизм, воспитание детей, ценности, национальное наследие.*

The risk of “Losing oneself” in globalization: pedagogical mechanisms for strengthening cultural identification in preschool children through national traditions

***Annotation.** This article aims to analyze the impact of globalization processes on the cultural identification of preschool-aged children and to justify pedagogical mechanisms for strengthening this identification through national traditions. The purpose of the study is to develop a theoretical and pedagogical model for forming cultural self-awareness in children at preschool educational institutions based on national customs and traditions. The study employs methods of comparative analysis, systematic approach, and pedagogical modeling. The results show that preschool age is the most critical period for the formation of cultural identification, and at this stage, the use of national traditions as a pedagogical tool increases resistance to the negative effects of globalization. As a conclusion, a three-stage pedagogical model for strengthening cultural identification based on national traditions is proposed.*

***Keywords:** cultural identification, preschool education, national traditions, globalization, customs, national self-awareness, pedagogical mechanism, child upbringing, values, national heritage.*

KIRISH

Bugungi kunda globallashuv jarayonlari har tomonlama tezlashib bormoqda: raqamli texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar, xorijiy madaniyatlarning keng tarqalishi milliy madaniyatlarning o‘ziga xosligiga jiddiy tahdid solmoqda. Bu jarayon ayniqsa maktabgacha yoshdagi bolalar uchun muhim muammo hisoblanadi, chunki ular dunyoni his-tuyg‘u va

taqlid orqali anglab oladigan, madaniy ta'sirlarga nisbatan eng sezgir davr - 3 yoshdan 6 yoshgacha davrdir. Psixologiya fani isbotlaganidek, aynan shu davrda shaxsning o'zini qaysi madaniyatga mansubligini his etishi - ya'ni madaniy identifikatsiya - poydevori qo'yiladi. Globallashuv sharoitida ko'plab mamlakatlarning maktabgacha ta'lim muassasalari milliy madaniy merosni ta'lim jarayoniga yetarli darajada integratsiyalay olmayapti (Shih, 2022). O'zbekistonda ham bu muammo dolzarb: urfa-odatlar, milliy marosimlar va qadriyatlar maktabgacha ta'lim dasturlarida rasmiy talablar sifatida ko'rsatilgan, lekin ularning bolalar madaniy identifikatsiyasiga haqiqiy ta'sirini ta'minlaydigan tizimli pedagogik mexanizmlar ishlab chiqilmagan.

Tadqiqotda aniqlangan asosiy muammo: maktabgacha ta'limda milliy an'analar va urf-odatlarining bolalar madaniy identifikatsiyasini mustahkamlashga xizmat qiladigan tizimli va ilmiy asoslangan pedagogik mexanizmlarining yo'qligi. Ushbu bo'shliqni to'ldirish ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi: globallashuv sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy an'analar orqali madaniy identifikatsiyani mustahkamlashning pedagogik mexanizmlarini nazariy jihatdan asoslash va amaliy model ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari: madaniy identifikatsiya tushunchasining ilmiy mohiyatini tahlil qilish; globallashuvning maktabgacha yoshdagi bolalar madaniy identifikatsiyasiga ta'sirini o'rganish; milliy an'analar asosida madaniy identifikatsiyani mustahkamlashning pedagogik mexanizmlarini aniqlash; uch bosqichli pedagogik modelni ishlab chiqish va asoslash.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Madaniy identifikatsiya tushunchasi birinchi marta Erik Erikson tomonidan shaxsning psixoiijtimoiy rivojlanishi nazariyasida chuqur tadqiq etilgan. Erikson fikricha, identifikatsiya - bu shaxsning o'zini ma'lum bir guruh, xalq yoki madaniyat bilan belgilashining ichki psixologik jarayoni bo'lib, u bolalikdan boshlanadi. L.S. Vygotskiy esa ijtimoiy-madaniy muhitning bolaning psixik rivojlanishidagi rolini ta'kidlab, madaniyatni shaxs shakllanishining asosiy omili deb hisoblagan.

Globallashuvning bolalar madaniy identifikatsiyasiga ta'siri masalasida Sun, Lin va Yang Xitoy maktabgacha ta'limida an'anaviy bayramlar orqali bolalarda madaniy identifikatsiyani rivojlantirish imkoniyatlarini o'rgangan. Ularning tadqiqoti drama asosidagi pedagogika orqali milliy madaniy elementlarni ta'lim jarayoniga kiritishning samaradorligini isbotlagan. Shih esa madaniy jihatdan sezgir ta'lim strategiyalarini ishlab chiqish bo'yicha Tayvan maktabgacha ta'limida amalga oshirilgan tadqiqotida mahalliy madaniyat o'quv dasturini joriy etishda uchraydigan muammolar va yechimlarni tahlil qilgan.

O'zbek maktabgacha ta'limi kontekstida Hasanboyeva va boshqalar milliy qadriyatlar va ularni bolalar tarbiyasiga integratsiyalash masalalarini keng yoritgan. Mavlonova va To'rayeva maktabgacha ta'lim pedagogikasida milliy urf-odatlar va an'analarning o'rni to'g'risida qimmatli metodologik tavsiyalar bergan. Nishonova xalq pedagogikasi an'analarning bolalar madaniy rivojlanishiga ta'sirini empirik tadqiqotlar orqali isbotlagan. Qodirova va boshqalar maktabgacha ta'lim pedagogikasida madaniy tarbiya metodologiyasini batafsil ishlab chiqqan.

Xalqaro tadqiqotlar kontekstida Ergashev va Farxodjonova globallashuv jarayonida milliy madaniyatni saqlash masalasini o'rganib, muayyan mamlakatlarning tajribasini tahlil qilgan. UNESCO hisoboti erta bolalik ta'limida madaniy kontekstning muhimligini ta'kidlab, milliy an'analar asosida madaniy identifikatsiyani shakllantirishni ustuvor vazifa deb belgilagan. Biroq mavjud adabiyotlarda maktabgacha yoshdagi bolalarda madaniy identifikatsiyani mustahkamlashning aniq pedagogik mexanizmlari yetarli darajada ishlanmagan - aynan shu ilmiy bo'shliqni ushbu tadqiqot to'ldiradi.

Ushbu nazariy-tahliliy tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanilgan: qiyosiy tahlil metodi - xalqaro va mahalliy ilmiy adabiyotlarni solishtirma o’rganish; tizimli yondashuv - milliy an’analar orqali madaniy identifikatsiyani mustahkamlash jarayonini yaxlit ko’rish; pedagogik modellashtirish - uch bosqichli nazariy modelni ishlab chiqish; tarixiy-genetik tahlil - o’zbek milliy an’analarining tarbiyaviy salohiyatini tarixiy jihatdan o’rganish. Tadqiqotning asosiy manbalar bazasini xalqaro va mahalliy ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar, me’yoriy hujjatlar va UNESCO hisobotlari tashkil etadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

1. Madaniy identifikatsiyaning mohiyati va maktabgacha yoshdagi bolalarda shakllanish xususiyatlari. Madaniy identifikatsiya - bu shaxsning o’zini ma’lum bir xalq, til va madaniyatga mansub deb his etishi, o’sha madaniyatning qadriyat, urf-odat va an’analarini o’zlashtirib, ularni o’z hayotida qo’llay bilishi jarayonidir. Maktabgacha yosh (3-6 yosh) madaniy identifikatsiyaning shakllanishida alohida o’rin tutadi: aynan shu davrda bola o’z oilasi va yaqin ijtimoiy muhiti orqali madaniy tajriba to’playdi, milliy ramzlar, tushunchalar va xulq-atvor namunalari bilan tanishadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, globallashuv sharoitida madaniy identifikatsiyaning shakllanishida uchta asosiy xavf omili mavjud: birinchidan, xorijiy animatsion filmlar va raqamli kontentning milliy madaniyat elementlari o’rniga kirib kelishi; ikkinchidan, oilada milliy an’analar va urf-odatlarining kundalik hayotdan siqib chiqarilishi; uchinchidan, maktabgacha ta’lim muassasalarida milliy madaniy meros elementlarini tizimli o’rgatishga qaratilgan maxsus metodologiyaning yetishmasligi. Bu uchta omilning birgalikdagi ta’siri Erikson (1968) ta’riflaganidek “identifikatsiya inqirozi”ga - bolaning o’z madaniy ildizlaridan uzilib qolishiga olib kelishi mumkin.

2. Milliy an’analarining madaniy identifikatsiyaga ta’sirining pedagogik tahlili. O’zbek milliy an’analar va urf-odatlarining madaniy identifikatsiyani mustahkamlashdagi pedagogik imkoniyatlari uchta asosiy yo’nalishda namoyon bo’ladi:

Birinchi yo’nalish - bayram va marosimlar orqali identifikatsiya. Navro’z, Hayit kabi milliy bayramlar hamda to’y, sunnat to’yi, beshik to’yi kabi marosimlar bolaga milliy madaniyatning jonli namunasini taqdim etadi. Bu tadbirlar bolada “biz” hissini - o’z xalqiga mansublik tuyg’usini - uyg’otadi. Sun, Lin va Yang (2023) Xitoy maktabgacha ta’limidagi tajriba shuni isbotladiki, bayramlarni ta’lim jarayoniga kiritish bolalarda madaniy identifikatsiya ko’rsatkichlarini sezilarli darajada oshiradi.

Ikkinchi yo’nalish - xalq og’zaki ijodi orqali identifikatsiya. Ertaklar, maqollar, topishmoqlar va allalar bolaning ona tili orqali milliy qadriyatlarni singdirishning eng samarali vositasidir. Vygotskiy (1978) ta’kidlaganidek, til - madaniyatning asosiy tashuvchisi bo’lib, bola til orqali nafaqat muloqotni o’rganadi, balki madaniy kodni ham o’zlashtirib boradi. O’zbek xalq ertaklari va maqollarida mujassamlangan qadriyatlar - halollik, mehnatsevarlik, kattalarni hurmat qilish - bolalarda ijtimoiy-axloqiy va madaniy identifikatsiyani birgalikda shakllantiradi.

Uchinchi yo’nalish - hunarmandchilik va milliy san’at orqali identifikatsiya. Kashtachilik, kulolchilik, zardo’zlik elementlarini maktabgacha ta’limga kiritish bolalarda estetik madaniyat va milliy o’zlik hissini rivojlantiradi. Shih (2022) tadqiqotida madaniy jihatdan sezgir ta’lim dasturlari bolalar madaniy identifikatsiyasini mustahkamlashda yuqori samaradorlikka ega ekanligi isbotlangan.

3. Globallashuv sharoitida madaniy identifikatsiyani mustahkamlashning uch bosqichli pedagogik modeli. Tadqiqot natijalari asosida maktabgacha ta’limda milliy an’analar orqali madaniy identifikatsiyani mustahkamlashning uch bosqichli pedagogik modeli ishlab chiqildi:

I bosqich – “Tanish” (3-4 yosh): Bolani milliy madaniyat bilan birinchi tanishtiruv bosqichi. Bu bosqichda milliy bayramlar, allalar, oddiy xalq ertaklari va milliy kiyimlar orqali bolaning madaniy muhit bilan dastlabki aloqasi o‘rnatiladi. Maqsad - hissiy jalb qilish va qiziqish uyg‘otish.

II bosqich – “Anglash” (4-5 yosh): Bolalar milliy an‘analarning ma‘nosi va ahamiyatini tushunishga o‘tadilar. Maqollar, topishmoqlar, milliy o‘yinlar va marosimlarning mohiyati yoshga mos tarzda tushuntiriladi. Bolalar savollari rag‘batlantiriladi. Maqsad - madaniy bilim va tushunchalarni shakllantirish.

III bosqich – “Qabul qilish” (5-6 yosh): Bola o‘rganilgan an‘analarni va qadriyatlarini o‘z hayoti va xulq-atvorida qo‘llashga o‘tadi. Milliy o‘yinlarda faol ishtirok, milliy bayramlarni o‘zi tashkil etishda yordam berish, kattalarni milliy an‘analarda qo‘llab-quvvatlash. Maqsad - madaniy identifikatsiyani shaxsiy qadriyat sifatida o‘zlashtirib, kelajak avlodga uzatishga tayyorgarlik.

Modelning ilmiy yangiligi shundaki, u milliy an‘analarni tasodifiy yoki mavsumiy ravishda emas, balki yosh bosqichlari bilan muvofiqlashtirgan holda tizimli va uzluksiz qo‘llashni ko‘zda tutadi.

4. *Pedagogik mexanizmlarni amalga oshirishning amaliy imkoniyatlari.* Taklif etilgan pedagogik mexanizmlarni maktabgacha ta‘lim muassasalarida amaliyotga joriy etish uchun bir necha muhim shart-sharoitlar zarur. Birinchidan, tarbiyachilarni milliy an‘analarni va ularning pedagogik imkoniyatlari bo‘yicha maxsus tayyorlash. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab tarbiyachilar milliy an‘analarning ta‘limiy salohiyatidan to‘liq xabardor emas (Mavlonova va To‘rayeva, 2020). Ikkinchidan, oila va MTT o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish: madaniy identifikatsiyaning shakllanishi faqat ta‘lim muassasasida emas, balki oilada ham davom etishi lozim. Uchinchidan, milliy an‘analarni maktabgacha ta‘lim standartlari va dasturlariga rasmiy ravishda kiritish zarurati.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ushbu tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi. Birinchidan, globallashuv sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalar madaniy identifikatsiyasining shakllanishi jiddiy xavf ostida bo‘lib, bu muammoni hal etish uchun tizimli va ilmiy asoslangan pedagogik yondashuv zarur. Ikkinchidan, o‘zbek milliy an‘analari va urf-odatlari - bayram va marosimlar, xalq og‘zaki ijodi, milliy hunarmandchilik - bolalar madaniy identifikatsiyasini mustahkamlashda kuchli pedagogik imkoniyatlarga ega. Uchinchidan, taklif etilgan uch bosqichli pedagogik model (“Tanish” → “Anglash” → “Qabul qilish”) maktabgacha ta‘lim muassasalarida amaliy qo‘llash uchun ilmiy jihatdan asoslangan va yoshga mos vosita hisoblanadi.

Takliflar sifatida quyidagilar belgilandi: taklif etilgan uch bosqichli modelni maktabgacha ta‘lim muassasalarida eksperimental tekshiruvdan o‘tkazish; tarbiyachilar uchun milliy an‘analarni va madaniy identifikatsiya bo‘yicha maxsus metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish; milliy an‘analarni asosida madaniy identifikatsiyani shakllantirishni maktabgacha ta‘lim davlat standartlariga rasmiy kiritish; oila va MTT hamkorligini ta‘minlaydigan tizimli mexanizmlarni shakllantirish. Kelajakdagi tadqiqotlarda taklif etilgan modelning eksperimental samaradorligini empirik usullar bilan isbotlash muhim ilmiy vazifa sifatida belgilanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-son Farmoni. – Toshkent, 2022.

2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ–637-son. – Toshkent, 2020.
3. Hasanboyeva O.U., Hamroyeva M.A. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018. – 320 b.
4. Mavlonova R.A., To‘rayeva N.X. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi: darslik. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 248 b.
5. Nishonova S.T. Bolalar bog‘chasida xalq pedagogikasi an‘analaridan foydalanish. – Toshkent: O‘zbekiston, 2019. – 184 b.
6. Qodirova F.R., Toshpo‘latova Sh.A., Kayumova N.A. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: Sharq, 2019. – 312 b.
7. Yo‘ldosheva X.Q. Maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy qadriyatlarni shakllantirish metodikasi. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2021. – 156 b.
8. Imomnazarov S.I. Maktabgacha ta’limda milliy o‘yinlarning pedagogik salohiyati. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 180 b.
9. Toshpo‘latova M.N. Maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy an‘analar orqali madaniy tarbiyani tashkil etish // Pedagogik mahorat. – 2022. – № 4. – B. 62–68.
10. Erikson E.H. Identity: Youth and Crisis. – New York: Norton, 1968. – 336 p.
11. Ergashev I., Farxodjonova N. Integration of national culture in the process of globalization // Journal of Critical Reviews. – 2020. – Vol. 7, № 2. – P. 477–479.
12. Shih Y.H. Designing Culturally Responsive Education Strategies to Cultivate Young Children’s Cultural Identities // Children. – 2022. – Vol. 9, № 12. – P. 1789. DOI: 10.3390/children9121789.
13. Sun S., Lin M., Yang K. Drama-based Pedagogy and Traditional Chinese Culture: Improving the Cultural Identity of Children Against the Backdrop of Globalisation // NJ: Drama Australia Journal. – 2023. – Vol. 46, № 1.
14. UNESCO. Early Childhood Care and Education: Global Perspectives and Practices. – Paris: UNESCO Publishing, 2021. – 112 p.
15. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978. – 159 p.